

De student van Nederland

De kracht van jongeren voor een
sterke maatschappij

Maak van mooie plannen grootse daden.

De student van Nederland

De kracht van jongeren voor een
sterke maatschappij

Strategische Agenda
Interstedelijk Studenten Overleg (2018-2019)

Colofon

Uitgave	Interstedelijk Studenten Overleg (ISO)
Titel	De student van Nederland
Subtitel	De kracht van jongeren voor een sterke maatschappij
Auteurs	Tom van den Brink, Sirra Alofs, Luc Rullens, Sjoerd Stikvoort, Nina de Winter
Lay-out	Timo Vossen
E-mail	iso@iso.nl

© Interstedelijk Studenten Overleg. Eerste druk.
Alle rechten voorbehouden. All rights reserved.

No part of this book may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording, or otherwise, without the prior written consent of the publisher.

Inhoudsopgave

1. Inleiding	6
2. Voor het studeren	8
Leren is noodzakelijk	10
Selectie als norm	11
Internationalisering	12
Kunnen maken van duidelijke keuzes	12
Aanbevelingen voor de toekomst	14
3. Tijdens het studeren	17
Bindend Studie Advies (BSA)	17
Financiële positie	18
Toegang tot optimale ontwikkeling	19
Veranderende arbeidsmarkt	21
Verhoogde prestatiedruk	22
Aanbevelingen voor een betere studietijd	23
4. Na het studeren	29
Het betreden van de arbeidsmarkt	29
Renteverhoging op (hogere) studieschulden en minder kans op hypotheek	30
Aanbevelingen voor een betere aansluiting	32
5. Referenties	34

1. Inleiding

Goed opgeleide, breed ontwikkelde studenten zijn voor de samenleving van groot belang. De Nederlandse kenniseconomie vraagt terecht om afgestudeerde arbeidskrachten die verantwoordelijkheid willen en durven nemen. Dat vraagt om een krachtige en proactieve houding van jonge mensen, die moet resulteren in een sterke maatschappij. Een maatschappij die de komende decennia vergrijsd, en daarmee valt of staat bij de inzet van onze huidige, jonge generatie. Positief is dan ook om te zien dat studenten zich betrokken voelen bij deze uitdaging. Zij zijn zich bewust van grote vraagstukken omtrent globalisering, klimaat en migratie. Zij hebben de ambitie om bij te dragen aan een leefbare, betere wereld, waarin iedereen de kans krijgt om zijn of haar talenten en ambities te ontwikkelen en te bereiken.

Want talentenontwikkeling - mensen laten doen en leren waar ze goed in zijn - komt uiteindelijk de gehele samenleving ten goede. We profileren ons in Nederland niet voor niets als een kenniseconomie, en willen hiermee in de toekomst kunnen blijven concurreren met andere landen. De basis hiervoor is het benutten van potentieel, niet het verspillen van talent. Een kenniseconomie heeft baat bij maximale ontwikkeling en de kracht van mensen die hun potentieel willen en kunnen inzetten. Dat is de basale, maar soms ingewikkelde taak van de overheid. Om te zorgen dat we een talentvolle generatie verder opbouwen moeten we kritisch kijken naar de huidige positie van de student. Want momenteel verkeren studenten in een spagaat waarin vanwege enerzijds financiële druk steeds sneller gestudeerd wordt en waarin er anderzijds een arbeidsmarkt en maatschappij is die van hen vraagt om steeds meer te doen in korte tijd.

Zo ontstaan er steeds meer hordes voor studenten. De uitdagingen in het hoger onderwijs zijn groter dan gewenst en positie van de student komt vanwege diverse ontwikkelingen onder druk te staan. Studeren moet steeds sneller, efficiënter en effectiever en dat voelen studenten

zowel vóór als tijdens hun studie. Toenemende selectie-eisen, strakke BSA-normen en andere rendementsprikkelers wakkeren een machinentaliteit aan en werken maatwerkgerichte persoonsontwikkeling tegen. Ook loopt de financiële druk tijdens het studeren steeds verder op, met het leenstelsel als kartrekker. Gebleken is dat het 'sociale' stelsel tal van averechtse effecten heeft. Bijvoorbeeld op de toegankelijkheid en doorstroom van minderheidsgroepen, op de portemonnee van de student an sich, op de volwaardige kans rondom het krijgen van een hypotheek en op het welzijn van studenten. Er gaan minder studenten op kamers, zij studeren minder vaak door, niet-lenende studenten hebben vaak last van leenangst en er is grote druk om zo snel mogelijk af te studeren omdat elk jaar extra studeren duizenden euro's schuld oplevert. Kijkende naar de situatie na het studeren speelt de immer groeiende maatschappelijke druk steeds een grotere rol. Het cv van studenten moet nog voordat ze afstuderen een volwaardige carrière bevatten. De extra curriculaire carrière van studenten wordt aan alle kanten aangemoedigd en geprezen, maar dit leidt niet altijd tot het gewenste resultaat. Het opwerpen van dergelijke onnodige hordes die het potentieel van studenten tegenwerken zijn funest, en ontnemen nota bene gelijke kansen voor iedereen.

Daar moet verandering in komen. De publieke taak om onderwijs toegankelijk te blijven houden is meer dan ooit relevant, en daar speelt ook de maatschappelijke rol van universiteiten en hogescholen een grote rol in. Studenten moeten juist gefaciliteerd worden om op hun eigen benen te kunnen staan en hun ambities te kunnen realiseren. Een kans op een kamer, een kans op een studie- of stage in het buitenland en een kans op bestuurswerk in de studentenstad zijn hierbij belangrijke uitgangspunten. Studenten moeten de ruimte hebben en voelen om niet zo snel mogelijk een CV te hoeven vullen, maar de rust te nemen om te ontwikkelen en daarin ook durven om fouten te maken.

De afgelopen jaren is er steeds meer aandacht gekomen voor de veranderende leefwereld van studenten. Studenten anno 2019 hebben grote dromen en ambities, maar

het wordt hen niet altijd even makkelijk gemaakt. Het is daarom belangrijk om de grote vragen die onder de 750.000 studenten in het Nederlandse hoger onderwijs spelen in kaart te brengen. Het Interstedelijk Studenten Overleg (ISO) schetst in deze strategische agenda een aantal ontwikkelingen die de huidige positie van de student kenmerkt en presenteert een aantal uitgangspunten over hoe zij het hoger onderwijs de komende jaren voor zich ziet. Hiermee zetten we een stip op de horizon voor een studieklimaat waarin iedereen zich optimaal kan ontwikkelen. Deze agenda is geschreven vanuit de driedelige route die studenten doorlopen: voor, tijdens en na het studeren.

2. Voor het studeren

Om het onderwijs binnen te komen draait het om aankomend studenten, ofwel scholieren. Steeds vaker blijkt dat zij zich al vroeg inzetten om hun ambities waar te maken. Het verantwoordelijkheidsgevoel voor de wereld is bij deze generatie groot, zo bleek ook uit de klimaatacties van de afgelopen tijd. Het is hard werken; tijdens de middelbare school wordt het behalen van hoge prestaties steeds belangrijker voor het vervolgtraject. De zesjescultuur is verdwenen en de prestatiecultuur doet zijn intrede, zo bleek uit onderzoek van het Trimbos Instituut, de Universiteit Utrecht en het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) in 2017. Tegenwoordig ervaart zo'n 35% van de jongens en 42% van de meisjes op de middelbare school druk door schoolwerk. Hiermee toont een jonge generatie enerzijds wilskracht en doorzettingsvermogen, maar wordt anderzijds ook een grens aangegeven.

Het aantal middelbare scholieren dat last heeft van prestatiedruk en stress is in vijftien jaar tijd meer dan verdubbeld. Vooral tussen het jaar 2013 en 2017 is de druk die middelbare scholieren ervaren aanzienlijk gestegen. Ook het Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM) concludeerde in haar Toekomst Verkenning 2018 dat de druk op ons dagelijks leven toeneemt, en noemde hierbij specifiek voor scholieren en studenten. Maar ook het aantal toegenomen studenten dat na de middelbare school een of twee tussenjaren neemt is een trend die mogelijk laat zien dat presteren en meteen een goede studiekeuze maken van steeds groter belang worden. Britse wetenschappers die studies naar prestatiedruk onder jongeren uitvoerden stellen dat jonge mensen steeds vroeger in competitieve omgevingen terecht komen waarin irreële verwachtingen bestaan. In de huidige maakbare samenleving is succes een eigen verdienste en het falen van de studie steeds meer een eigen verantwoordelijkheid. Dit maakt keuzes op jonge leeftijd steeds belangrijker, vergroot de eigen verantwoordelijkheid en zet druk op de ketel. Tevens ebt de waardering voor 'lagere' niveaus steeds verder weg, waardoor jongeren soms een keuze maken die niet bij hen

past. Dergelijke spanningen nemen scholieren mee naar de studietijd.

Ondanks dat het hoger onderwijs relatief toegankelijk is, zijn er een aantal barrières. Deze barrières maken het belang van presteren groter en het maken van een goede studiekeuze belangrijker. Voornamelijk voor bepaalde groepen studenten wordt door deze barrières de toegang tot een studie waar zij zich het beste kunnen ontplooiën ontnomen. Het onderwijs moet er daarom meer op ingericht zijn om studenten die een bepaalde opleiding willen én kunnen volgen ook deze kans te bieden. Daarmee is het vanzelfsprekend dat het onderwijs op alle mogelijke manieren in maatwerk voor de student voorziet. De afgelopen jaren zijn er echter een aantal maatregelen genomen die het voor aankomend studenten steeds moeilijker maken om te beginnen op een opleiding die zij wensen. Daarin zijn kortgezegd een drietal zaken overheersend: de verhoogde financiële studielast, toegenomen selectie en de komst van steeds meer internationale studenten.

Lenen is noodzaak

De afschaffing van de basisbeurs in 2015 werd gepresenteerd als winst. Het nieuwe leenstelsel zou eerlijker zijn dan het systeem met de basisbeurs. Al snel bleek uit diverse onderzoeken dat juist studenten uit minder welvarende milieus meer last hebben van leenangst. Ondanks een hogere aanvullende beurs blijkt dat kwetsbare groepen – uit bijstandsgezinnen, met een migratieachtergrond of met lager opgeleide ouders – de financiële drempel te hoog vinden. Dat is dan ook een van de redenen dat een goede studiekeuze steeds belangrijker wordt. Immers, een misser levert zo'n 6000,- euro per jaar aan schulden op. Naast de leeromgeving verandert voor een deel van de studenten ook de woonomgeving. Hoewel studenten vanwege het leenstelsel en leenangsten steeds minder op kamers gaan (61% wo 23% hbo in 2014 ten opzichte van 42% wo en 14% hbo in 2018), breekt voor een substantieel deel van de studenten een nieuwe fase in hun leven aan. Een overstap die geweldig is, maar ook gepaard kan gaan met moeite. Waar het leenstelsel zijn

positieve invloed (lees: kwaliteit van onderwijs verhoogd) nog niet heeft bewezen, zijn er diverse negatieve effecten van de maatregel aan het licht gekomen. Zo draagt ook het gegeven dat een hoge studieschuld nadelig uitpakt voor afgestudeerden die een hypotheek af willen sluiten bij aan leenangst. Voorstanders van het leenstelsel spreken vaak van het 'sociale karakter' en de gunstige terugbetaalvoorwaarden. Wat echter vergeten wordt is dat het leenstelsel niet enkel na, maar ook vóór het studeren grote invloed heeft op de keuzes van jonge mensen.

Selectie als norm

Een tweede ontwikkeling betreft de numerus fixus. Sinds de wet Kwaliteit in Verscheidenheid (KiV) hanteren alle numerus fixus-opleidingen een systeem van decentrale selectie. Het ISO verkiest in principe selectie boven loting. Door middel van selectie kunnen studenten aantonen waarom ze goed bij een studie passen – in tegenstelling tot een volstrekt op willekeur gebaseerde loting. Echter is het systeem van selectie nog niet volmaakt en ontstaat er nu een wildgroei aan selectiemiddelen. De selectiecriteria die worden gehanteerd zijn vaak niet wettelijk onderbouwd en leiden tot een steeds homogener instroom van studenten. Bovendien vindt er hierdoor in toenemende mate zelfselectie plaats. Scholieren en/of studenten beginnen niet aan een studie, omdat ze denken niet goed genoeg te zijn. Dit straalt voornamelijk af op specifieke groepen, zoals eerste generatie studenten. Tegelijkertijd komt hier de toegenomen prestatiedrang weer terug: voor scholieren met meer vermogende ouders is het makkelijker om zich voor te bereiden op een specifiek selectieproces door bijvoorbeeld het nemen van bijscholingscursussen en private voorbereidingscursussen. Zo stromen de hogere-inkomensgroepen en de studenten met hoogopgeleide ouders in het hbo vaker een opleiding in nadat er een fixus is ingesteld, dan in diezelfde opleiding voor dat die fixus is ingesteld. In het wo betreft dit vooral de opleiding van de ouders, en niet zozeer het inkomen. Daar stromen tweede generatie studenten vaker een opleiding met aanvullende eisen in dan eerste generatie studenten.

Internationalisering

Tot slot is internationalisering een trend die zowel positieve als negatieve effecten heeft op het Nederlandse hoger onderwijs. Steeds meer opleidingen worden aangeboden in het Engels. Hoewel we er nog geen harde cijfers voor hebben, vrezen wij voor de toegankelijkheid van het Nederlandse onderwijs. Niet alle studenten voelen zich vertrouwd met Engels en kiezen daarom niet langer voor een opleiding als deze alleen in het Engels wordt aangeboden. Dit maakt dat niet alle studenten meer kunnen studeren wat ze willen studeren, nota bene vanwege een taalbarrière. De onderbouwing van opleidingen om over te stappen op het Engels is ook lang niet in alle gevallen voldoende gefundeerd. Bovendien zien we het gevaar dat toenemende selectie, met een toenemend aantal aanmeldingen van internationale studenten leidt tot verdringing van de Nederlandse studenten in deze opleidingen. Vooral technische opleidingen lopen tegen grote capaciteitsproblemen aan en voelen zich steeds vaker genoodzaakt tot het instellen van een capaciteitsbeperking. Tegelijkertijd zijn dit de opleidingen die veel internationale studenten trekken. Gelukkig wordt dit gevaar erkend door de Inspectie van het Onderwijs en op dit moment wordt onderzoek gedaan naar de mogelijke consequenties van internationalisering voor de toegankelijkheid van het onderwijs.

Kunnen maken van duidelijke keuzes

De voorlichting over de te nemen routes vanaf de middelbare school moet in ieder geval duidelijker en eerlijker. De tendens waarin steeds meer studenten mikken op het 'hoogst haalbare', gepaard met prestatiedruk en keuzestress moet van de baan. Hierin ligt een grote verantwoordelijkheid voor de maatschappij, die zich ervan bewust moet zijn dat in iedere onderwijsvorm, in ieder talent en in ieder niveau waarde besloten ligt. Het verspreiden van dit ideaal dient in voorlichting en voorbereiding vanuit basisscholen, middelbare scholen en het mbo te worden opgepakt. Een duidelijke keuze die goed bij iemand past, leidt tot betere resultaten. Een verkeerde keuze heeft ook meer uitval tot gevolg. Daarom is het belangrijk om het

keuzeprocess goed in te richten.

Bovengenoemde ontwikkelingen zijn los van duidelijkheid en goede voorlichting veelal afkomstig vanuit de landelijke overheid, en daarmee niet zomaar te verhelpen. We moeten beseffen dat beleidsaanpassingen nu eenmaal tot bepaald gedrag leiden. Dergelijke gedragseffecten bij studenten worden echter minimaal onderzocht bij intrede van nieuw beleid en hier ligt dan ook een opdracht voor het ministerie van Onderwijs Cultuur en Wetenschap (OCW). Voorop moet staan dat studenten die de wil en potentie hebben om een bepaalde studie te volgen, hiertoe de mogelijkheid moeten hebben. De afname van een wildgroei aan selectiecriteria en een gedegen inkomenspositie van studenten is daarom meer dan ooit relevant.

Aanbevelingen voor de toekomst

Om deze generatie, deze aankomende studenten goede perspectieven te bieden is het belangrijk dat we investeren in ademruimte. Hoe vaag dit ook klinkt, de hordes vóór de poort moeten van de baan. Lenen dient geen noodzaak te zijn. Toewerken naar een selectiemoment middels talloze criteria is niet gezond. Internationaliseren zonder kaders is niet bevorderlijk. Een aantal aanbevelingen op een rij.

1. Schaf het leenstelsel af en verbeter financiële voorlichting

Het leenstelsel is een doorn in het oog van deze generatie studenten. Daar moeten we zo snel mogelijk vanaf. Los hiervan dienen aankomend studenten tot de afschaffing beter voorgelicht te worden over de gevolgen van lenen (in de ideale situatie ook buiten het leenstelsel), zonder dat hen leenangst aangepaard wordt. Een belangrijk instrument waar gebruik van gemaakt moet worden is het overzichtelijk in kaart brengen van de consequenties van lenen, onder meer door de Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO). Er zouden daarnaast meer lespakketten ontwikkeld moeten worden die ervoor zorgen dat aankomende studenten op de hoogte zijn van de voorwaarden en gevolgen van het aangaan van een studielening. De lespakketten moeten hierbij gericht zijn op de verschillende leerniveaus. Hierbij moet ingegaan worden op onder andere de draagkrachtregeling, mogelijke

toeslagen en de consequenties van een studieschuld tijdens het aflossen en op een toekomstige hypotheek.

2. Doe meer dan de halvering van het wettelijk collegegeld in het eerste jaar

De halvering van het wettelijk collegegeld voor eerstejaars is onvoldoende effectief gebleken voor de toegankelijkheid van het onderwijs. Op dit vlak is een nog veel meer te doen.

3. Collegegeldbevroezing

Studenten kunnen steeds minder kopen van hun geld. Door het wegvallen van de basisbeurs worden studenten in mindere mate gecompenseerd voor jaarlijkse kostenstijgingen. Daarom zou er duidelijkheid moeten komen over de kosten van een studie door het collegegeld bij de start van de studie te bevroeden, opdat ze significant minder oneerlijke en onvoorspelbare prijsstijgingen te verwerken krijgen.

4. Inhoudelijke voorlichting verduidelijken en borgen

De laatste jaren blijkt dat voorlichting voor studenten nog niet optimaal geschiedt. Onduidelijkheid blijkt nog steeds een probleem, dit komt onder andere door het gebrek aan uniformiteit in de naamgeving van opleidingen waardoor vergelijkbaarheid voor studenten lastig wordt. Een ander voorbeeld van onduidelijke voorlichting gaat over arbeidsmarktkansen na afstuderen. Voorlichting dient daarom zo transparant mogelijk opgezet te worden. De taak van Studiekeuze123, die op basis van de Nationale Studenten Enquête en andere tools voorlicht, dient dan ook gewaarborgd - zo niet versterkt - te worden.

5. Minimaliseer selectie

Het systeem van selectie is nog niet volmaakt en ontstaat er nu een wildgroei aan selectiemiddelen. Als een opleiding toch selecteert (omdat er bijvoorbeeld maar een beperkt aantal plaatsen is op de arbeidsmarkt, of de opleiding tegen grote capaciteitsproblemen aanloopt en de kwaliteit anders niet meer kan garanderen), dan moet dit - en de achterliggende reden - duidelijk gecommuniceerd en beargumenteerd worden. De gekozen aanvullende eisen of

selectiecriteria moeten goed en wetenschappelijk kunnen worden onderbouwd.

6. Proefstuderen voor een betere match

Uit verschillende onderzoeken is gebleken dat proefstuderen, eventueel in combinatie met een eindtoets, een significant voorspellende waarde heeft voor de studieresultaten van aankomend studenten (in vergelijking met het oude systeem van loten). De methode houdt in dat aankomend studenten een college volgen van hun beoogde opleiding en daarna een taak krijgen die vergelijkbaar is met wat ze als student zouden moeten doen. Dit kan mogelijk nog gecombineerd worden met een eindtoets, om te testen wat de kennis van de student is na het college en de taak. Naast de voorspellende waarde is een ander voordeel van proefstuderen dat het nog meer informatie over de studie aan de aankomend student verschaft, en daarom helpt bij het maken van een goede studiekeuze.

7. Wees voorzichtig met internationalisering

Het ISO wil het aantal opleidingen dat selectie hanteert zo beperkt mogelijk houden. De mogelijkheid om te selecteren op Engelse tracks is alleen een acceptabele mogelijkheid als er een Nederlands/tweetalig alternatief is. Het mag nooit het geval zijn dat op de Engelse track geselecteerd wordt als er geen anderstalig alternatief wordt geboden aan dezelfde instelling. Bovendien is het een mogelijkheid studenten uit de Nederlandse/tweetalige track toch een international classroom te laten ervaren door bepaalde vakken voor beide tracks samen aan te bieden.

8. Instellingscollegegeld niet-EER studenten

Met de Wet Taal en Toegankelijkheid wordt het mogelijk om niet-EER studenten een hoger instellingscolleged te vragen dan Nederlandse en EER-studenten. Het geld dat extra aan deze studenten wordt gevraagd, moet in afstemming met de medezeggenschap, geïnvesteerd worden in de kwaliteit van het onderwijs. Dit om te voorkomen dat onderwijsinstellingen niet-EER studenten gaan aantrekken als verdienmodel en het geld enkel investeren in beurzen of marketingbudgetten.

9. Engelse taal in de master

Studenten moeten voldoende voorbereid zijn een masteropleiding te kunnen volgen in een andere taal. Dit betekent dat studenten gedurende hun studie voldoende ruimte moeten hebben academisch Engels te leren. Het ISO vindt het heel belangrijk dat dit mogelijk moet zijn voor studenten binnen hun opleidingsprogramma's, bijvoorbeeld in keuzedelen of de minor, en niet slechts als extra-curriculaire mogelijkheid.

3. Tijdens het studeren

De eerste stappen op de universiteit of hogeschool zijn enerverend. De stad en de mensen zijn nieuw en de vrijheid is groot. Waar vrijheid is, zal ook eigen verantwoordelijkheid om de hoek komen kijken. Het zelf-organiserend vermogen is belangrijk, helemaal nu er steeds meer binnen en buiten de studie van studenten verwacht wordt. Veel studenten moeten het eerste jaar nog wennen aan de nieuwe manier van onderwijs. Studenten raken vanaf het eerste collegejaar betrokken bij een studie- of studentenvereniging, en gaan bijvoorbeeld werken bij de lokale kroeg of pizzeria om hun studie te kunnen betalen.

Gedurende de studieperiode is zichtbaar dat studenten willen presteren op allerlei fronten. Studenten scholen zichzelf door diverse extracurriculaire activiteiten waarmee ze ontdekken wat ze leuk vinden en waarmee ze zich (later) kunnen profileren. Studenten ontdekken zo nog beter waar hun kracht ligt en de ambitie wordt daar soms op aangepast: de een switcht van studie of stroomt door naar een hoger of lager niveau en de ander kiest ervoor om een jaar naar het buitenland te gaan. Er worden door de studeerperiode heen vele verschillende routes belopen die als uitgangspunt hebben om te groeien, te ontdekken en te beleven. Het kan allemaal echter niet te lang duren, want elk extra jaar lenen zorgt voor een forse opbouw van studieschulden. Het is een steeds vaker meespelende factor die prestatiedruk in de hand speelt. Hiernaast zijn nog een aantal andere zaken die onbewust en bewust meespelen bij de inrichting van de studietijd.

Bindend Studie Advies (BSA)

Zo is het BSA een veelbesproken thema in het eerste jaar. Voor studenten die buiten de boot dreigen te vallen omdat zij een of twee vakken niet halen is dit een grote last voor. Uiteraard is het goed om studenten te prikkelen om bij te blijven en studiepunten te halen, maar wanneer dit leidt tot onnodige en ongewenste uitval dan zitten we op het verkeerde spoor. De puntennormering middels het BSA is in bepaalde gevallen dan ook te strikt, waardoor

maatwerk uitblijft. Sommige studenten kiezen ervoor om vroegtijdig te stoppen (vanwege o.a. financiële redenen) wanneer het behalen van het BSA ver weg lijkt te zijn. Wanneer zij dezelfde studie het jaar later (aan een andere instelling) weer doen, dan blijkt dat meer dan 90% van deze studenten er wél in slaagt om het BSA te halen. Een vak niet halen in het eerste jaar, betekent niet dat het geen goede advocaten, bestuurskundigen of ingenieurs kunnen worden. Ontwikkeling is kwetsbaar, helemaal in het begin van de studententijd. Het BSA legt daar een enorme druk bovenop.

Financiële positie

Met de koopkracht van studenten is het niet goed gesteld, zo bleek uit onderzoek in 2016 en 2018. Tijdens het studeren moeten studenten, vooral degene die uit minder welvarende gezinnen komen, zich in de schulden steken om te studeren. Onder andere vanwege het leenstelsel en de verhoogde kosten werkt maar liefst 68% naast de studie om rond te kunnen komen en zijn er veel (52%) studenten die sociale- en of nevenactiviteiten mijden vanwege hun persoonlijke financiën. Gelijke kansen tussen studenten worden hierdoor geremd.

Eén van de eerste rekeningen die studenten krijgen, is het wettelijk collegegeld; dat de afgelopen jaren flink is gestegen. Waar deze in 2011-2012 1713 euro betrof, is dat in 2019-2020 2083 euro. Naast het collegegeld hebben studenten nog een aantal andere (grote) uitgaven. Kamerhuur, de boodschappen die zij doen en de studiekosten die zij maken. Eén van de grootste maatregelen van het kabinet Rutte III, het verhogen van het lage btw-tarief van zes naar negen procent, raakt studenten dan ook hard. De gemiddeld 181 euro die zij maandelijks uitgeven aan boodschappen worden hierdoor 50% extra belast, evenals de studiebehoeftigheden (59 euro) en hun openbaar vervoerskosten buiten het studenten reisproduct (63 euro per maand). Daarnaast bleek in 2018 dat de kamerhuur voor studenten door het plafond van 400 euro per maand is gegaan, wat een grote aanslag is op hun inkomenspositie. Door de afschaffing van de basisbeurs moeten studenten naar verwachtingen gemiddeld 21.000 euro lenen om deze

uitgaven te kunnen doen. Kortom: de inkomenspositie van studenten is buitenproportioneel verslechterd door aan de ene kant de afschaffing van de basisbeurs en aan de andere kant de verhoogde kostenposten.

Toegang tot optimale ontwikkeling

Gelijke kansen gaan gepaard met voldoende koopkracht, maar ook met voldoende mogelijkheden om optimaal te ontwikkelen tijdens de studie en om - wanneer gewenst - door te stromen naar een gewenste master of een wo-opleiding. De toegankelijkheid van het onderwijs gaat immers niet alleen om de binnenkomst van het onderwijs, maar ook om de toegankelijkheid tijdens de studie om optimaal te kunnen ontwikkelen. Helaas zien we dat er ook tijdens de studie geen gelijke kansen zijn. Een aantal voorbeelden: eerste generatiestudenten en studenten met een migratieachtergrond zijn ondervertegenwoordigd in bestuursjaren, honours programma's en gaan minder vaak op uitwisseling. Studenten met een functiebeperking lopen vaker een studieachterstand op en uitval en switch zijn groter onder studenten met lager opgeleide en minder welvarende ouders. Zo hebben mbo-gediplomeerden met laagopgeleide ouders de hoogste kans hun studie in het hbo niet met een diploma af te ronden. Ook wonen eerste generatiestudenten vaker thuis vanwege de hoge kosten van op kamers gaan.

Ook de doorstroom, zeker van bovengenoemde groepen, daalt de laatste jaren. Dit heeft als gevolg dat we niet het maximale halen uit het onderwijspotentieel van vele jongeren. De directe mbo-hbo doorstroom is relatief gezien enorm afgenomen de afgelopen jaren, zeker onder studenten met een niet-westerse migratieachtergrond, een groep die van oudsher altijd groot was. Gebleken is dat in de doorstroom het opleidingsniveau en inkomen van ouders, maar ook het hebben van een niet-westerse migratieachtergrond van invloed is op de kansen. Daarin is een duidelijke daling te zien, wat onder meer te wijten is aan leenangsten.

Maar los van deze specifieke groepen kan ook de doorsnee student op andere manieren kampen met kwesties

rondom doorstroom, schakelen en switch. Want niet iedereen komt altijd direct op de juiste plek en het juiste opleidingsniveau terecht. Volkomen logisch: niet iedereen ontwikkelt zich (even snel) naar de maatstaven van de opleiding. Tevens kan er op jonge leeftijd niet altijd even makkelijk ingeschat worden welke studie het beste past. Gelukkig biedt ons onderwijssysteem de mogelijkheid om door te stromen, te schakelen of switchen, maar helaas wordt dit studenten de afgelopen jaren steeds moeilijker gemaakt. Enerzijds door financiële druk, anderzijds door toegenomen aanvullende toelatingseisen en het vereisen van schakelprogramma's. Uiteraard is het belangrijk dat studenten voldoende uitgerust en geëquipeerd worden om aan een opleiding te beginnen, maar hier moet in het onderwijs ook de ruimte voor worden geboden. Want nu is een groot probleem bij de hbo-wo doorstroom dat schakeltrajecten niet volledig bekostigd worden door de overheid, wat resulteert in het feit dat schakeltrajecten voor universiteiten niet aantrekkelijk zijn omdat het meer kost dan gewone bachelors of masters. Hierdoor proberen universiteiten schakeltrajecten qua omvang te beperken, wat doorstroommogelijkheden van het hbo naar het wo beperkt. Dergelijke trajecten dienen dan ook beter gefinancierd te worden.

Wat betreft 'voldoende uitrusting' om door te schakelen kan ook een ander middel ingezet worden om het switchen tussen beiden 'profielen' van hbo en wo mogelijk te maken. Na het afronden van een hbo of wo-bachelor zouden studenten gemakkelijker kruislings moeten kunnen switchen naar een master toe. Idealiter zou het hbo (in samenwerking met universiteiten) hierin een traject moeten kennen met de status van een ingedaald traject/premaster/schakeltraject (en die dus directe toegang tot bepaalde academische masters biedt). Zo krijgen hbo-studenten ook de mogelijkheid om een academische master te volgen wanneer zij die ambitie hebben. Aan de andere kant dienen wo-bachelors de route naar een professionele hbo-master beter voor te lichten en zo nodig aan te moedigen. Kijkende naar hetgeen buiten de status van schakeltrajecten en premasters blijft de toegankelijkheid van masters

(voornamelijk in het wo) een grote zorg. Over de gehele linie kunnen we concluderen dat de toegankelijkheid de afgelopen jaren is afgenomen door de vele aanvullende toelatingseisen en selectie. Toegenomen selectie in combinatie met een stijgend aantal aanmeldingen van internationale studenten zorgt er bovendien voor dat er minder plekken beschikbaar zijn voor Nederlandse studenten. Ook zien we dat de relatieve doorstroom van de wo-bachelor naar de wo-master afneemt, en dit komt niet alleen omdat studenten een jaar laten vallen tussen hun wo-bachelor en wo-master. Ook als we rekening houden met één of meerdere tussenjaren, zien we een afname van het aandeel studenten dat doorstroomt van de wo-bachelor naar de wo-master. Dat is een zorg voor onze samenleving.

Veranderende arbeidsmarkt

Waar doen we het eigenlijk voor? Naast kennisvergaring en persoonlijke ontwikkeling moeten we beseffen dat studenten graag ook een baan vinden die aansluit bij hetgeen waarvoor ze gestudeerd hebben. Uiteindelijk draait het om een eerste baan, een inkomen en wellicht de start van het burgerlijke leven, maar de arbeidsmarkt vraagt veel. Het CV lijkt volgens de wensen van de arbeidsmarkt nog voordat we afstuderen een volwaardige carrière te moeten bevatten. De nadruk wordt steeds meer verlegd van kennisvergaring naar bredere competentieverwerving en (werk) ervaringen. Dit uit zich in het studentenleven op verschillende manieren, maar in algemene zin kan gesteld worden dat studenten in toenemende mate extracurriculaire activiteiten bezigen. Een diploma lijkt niet altijd meer genoeg, potentiële werkgevers vragen om meer. Het is belangrijk dat het hoger onderwijs hierin voorziet; de wensen van de samenleving, de arbeidsmarkt en bovenal de student moeten meer geïntegreerd worden in het onderwijsprogramma. Zo kan bildung en competentieverwerving meer centraal komen te staan, zonder het belang van kennisoverdracht af te zwakken. Naast het feit dat er in curricula meer aandacht zou besteed kunnen worden aan vaardigheden, zien we ook een roep om beter aansluiting met stages in het hbo. Zo schiet begeleiding nog vaak tekort en is er sprake van stageplekken waar geen lerende situatie plaatsvindt, maar veel meer het

uitvoeren van regulier werk van werknemers. Zo blijkt uit bepaalde reacties op het stagemeldpunt dat het ISO heeft ingesteld. In het wetenschappelijk onderwijs is nog minder sprake van stages, waardoor studenten dit soort stages zelf gaan inbouwen in tussenjaren of na het afstuderen. Onderzoek van het ministerie van SZW laat zien dat dit soort werkervaringsplekken veelal niet hun oorspronkelijke doel dienen en meer een verkapte proefperiode zijn waar werkgevers minder hoeven te betalen dan voor een reguliere werknemer. Het is opmerkelijk dat er een grote vraag is naar deze praktijkgerichte ervaring binnen het wo van zowel studenten als de arbeidsmarkt, maar dat het minder plaats kent in het onderwijs. Meer persoonlijke vrijheid in het invullen van het curriculum lijkt steeds meer van belang.

Verhoogde prestatiedruk

Financiële druk, excellentiedruk, selectie-eisen in masters, het zijn zomaar een aantal factoren waardoor studenten last hebben van verhoogde stress en psychische klachten. Uiteraard zijn er ook vele andere (externe) factoren als profileringsdrang op social media of de fear of missing out, maar de erkenning van de invloed van het 'onderwijssysteem' is meer dan ooit nodig. Uit onderzoek aan de hogeschool Windesheim onder haar studenten uit 2018 bleek dat 25% van de respondenten (n=3134) burn-out klachten had, welke zich uiten in emotionele uitputting, 14,4% ernstige angst- en depressieklachten. 68,9% van de studenten gaf aan vaak tot zeer vaak de druk om te presteren te ervaren. De Volkskrant deed in de zomer van 2018 een rondgang langs studentenhuizen aan Nederlandse universiteiten, waaruit bleek dat de wachttijden voor studenten die psychologische hulp nodig hebben alleen maar groeien. Artsen gaven aan dat zij steeds vaker studenten op hun spreekuur krijgen die kampen met vermoeidheidsklachten, concentratieproblemen en angstaanvallen.

De Raad voor Volksgezondheid en Samenleving (RVS) concludeerde dat jongvolwassenen in toenemende mate de druk om te presteren ervaren en zij merkte hierbij op dat de oplossingen voor de gevoelde mentale druk onder jongvolwassenen vooral worden gezocht in wat

jongvolwassenen zelf kunnen doen. De oplossingen worden als het ware gezocht in de 'binnenwereld' van jongvolwassenen, bijvoorbeeld door yoga, mindfulness, psychische begeleiding of medicatie. De RVS stelde in haar essay 'Over Bezorgd' dat jongeren niet alleen hoge verwachtingen aan zichzelf stellen, maar dat het onderwijssysteem dit zélf ook oplegt. Waar het onderwijs oorspronkelijk bedoeld was om te leren, te ontwikkelen en om fouten te maken is het overheidsbeleid omtrent hoger onderwijs van vandaag de dag vooral gefocust op het beperken van uitval, switch en ervoor zorgen dat studenten hun studie binnen de nominale studieduur afronden. De RVS stelt dat de druk die veroorzaakt wordt door het onderwijsbeleid eenzijdige (hoge) verwachtingen oplegt. Jongeren verschillen, maar de maatstaven waarnaar zij beoordeeld worden zijn hetzelfde. Studenten noemen bijvoorbeeld het BSA als stress veroorzakende factor. Maar uit onderzoek in opdracht van het ISO in 2019 bleek ook dat een groot aandeel van de lenende studenten prestatiedruk en psychische klachten ervaart door het leenstelsel. Lenende studenten waren significant vaker extreem vermoeid, emotioneel uitgeput en bezorgd over het krijgen van een burn-out dan studenten die niet lenen.

Aanbevelingen voor een betere studietijd

1. Geef de financiële positie een boost

De inkomenspositie van studenten dient verbeterd worden, om gelijke kansen te bieden aan alle studenten. Een verbrede aanvullende beurs, de collegegeldbevoorziening, het goedkoper maken van studieboeken en aftrekposten bij de belastingdienst zoals het aftrekbaar maken van rentelasten zijn belangrijk. Waar nu 68% van de studenten naast de studie werkt om rond te komen, zou een verbetering van de inkomenspositie kunnen leiden tot betere focus op studie en andere (sociale- en neven) activiteiten.

2. Creëer een gezond studieklimaat

Het is niet voor niets dat het harde werk, de hoge druk en een veeleisende omgeving naar voren komen in diverse rapporten omtrent stress en psychische klachten. Een

inclusief studieklimaat, waar aandacht en begeleiding is voor studenten met een extra ondersteuningsvraag is daarom belangrijk. Hiervoor zou elke instelling een jaarlijkse meting moeten doen naar het studentenwelzijn onder hun studentpopulatie in het kader van preventie en vroegsignalering. Tevens dient iedere student ervan op de hoogte te zijn bij welke personen binnen zijn of haar opleiding hij of zij terecht kan. Dit vergt betere informatievoorziening aan de kant van de opleiding. Daarbij moet iedere student directe en laagdrempelige toegang hebben tot een studieadviseur, studentdecaan, psycholoog of anderszins een vertrouwenspersoon. Een open sfeer, begeleiding en maatwerk en tot slot het bieden van zorg wanneer nodig. Nu dweilen we met de kraan open; preventie moet centraal staan.

3. Landelijke, jaarlijkse monitor van mentale gezondheid

Het RIVM deed onlangs enkele aanbevelingen omtrent de mentale druk op jongeren en jongvolwassenen. Ten eerste moet er meer kennisontwikkeling zijn omtrent de mentale druk op jongeren. Hiervoor is het noodzakelijk dat er een eenduidig begrippenkader en terminologie ontwikkeld worden, alsook meer kennis over de stressoren en mechanismen die mentale druk veroorzaken. Tevens is het belangrijk om mentale gezondheid onder jongeren te monitoren om meer inzicht te krijgen in het probleem. Dit is iets dat in het middelbaar onderwijs elke vier jaar gebeurt d.m.v. monitors van het Trimbos Instituut, maar in het hoger onderwijs bestaat er geen dergelijke landelijke monitor. Naar jongeren op de arbeidsmarkt doet het Centraal Plan Bureau (CPB) een onderzoek, waardoor hier wel cijfers voor bestaan; dit zou ook in het onderwijs (in den brede) moeten plaatsvinden.

4. Verruim definitie studiesucces en start 'decembergesprekken'

Het ideaal van ontwikkeling op maat is ontzettend belangrijk. Wanneer we constateren dat hierin vanwege verhoogde druk en financiële lasten afbreuk ontstaat, buigen we de verkeerde kant op. Een plek bieden aan talent is een grote voorwaarde om hoger onderwijs om te zetten in een

slagvaardige kenniseconomie. Studenten lopen echter nog te vaak tegen barrières op. Deze kunnen divers van aard zijn. Om de angel eruit te halen dient allereerst het begrip studiesucces vanuit een ander perspectief gezien te worden. Op dit moment wordt er enkel gekeken naar uitval, switch en rendement. Dit zijn belangrijke indicatoren, maar ze geven geen totaalbeeld van succes tijdens de studie. Studenten moeten de mogelijkheid hebben zich enerzijds maximaal te ontplooiën en anderzijds hun studie binnen een redelijke termijn te kunnen halen. De kern van studiesucces is daarom ook uniek, en moet gezien worden vanuit een persoonlijke benadering. Het is het succes in persoonlijke ontwikkeling en zelfontplooiing, dat door brede ruimte binnen en buiten het curriculum geboden dient te worden. Studiesucces kan dus voor verschillende studenten een verschillende betekenis hebben.

Betere individuele begeleiding is hierbij ontzettend belangrijk. Immers, studenten die een goede binding ervaren met de opleiding vallen minder vaak uit in het eerste jaar. Bovendien hebben sommige studenten meer hulp nodig dan andere studenten om hun studie succesvol te doorlopen. Hierbij is vroege signalering en persoonlijke begeleiding belangrijk. Neem bijvoorbeeld het BSA. Natuurlijk is het belangrijk dat studenten punten halen in het eerste jaar, dit kan echter veel beter door middel van persoonlijke begeleiding en het stellen van persoonlijke doelen. Vroegtijdige signalering als zaken niet gesmeerd lopen werken beter dan het zwaard van Damocles. Het is daarom verstandig om in het eerste jaar al in december met studenten in gesprek te gaan die verhoogde kans lopen om uit te vallen. Zo kan voorkomen worden dat ze met hun studie (moeten) stoppen en zo kunnen er persoonlijke afspraken worden gemaakt met deze studenten.

5. Aansluiting en doorstroom: waardering en duidelijkheid Tevens zullen verschillende onderwijsvormen beter

op elkaar aangesloten moeten worden. Overgangen tussen de verschillende niveaus zijn soms te groot en het onderwijs opereert in bepaalde gevallen er gescheiden van elkaar. Goede samenwerking tussen de verschillende instellingsniveaus is van wezenlijk belang. Instellingen kunnen de studenten die de overstap willen maken naar het hbo of wo veel beter voorbereiden op wat ze te wachten staat. Betere informatie wat te verwachten van een opleiding, wat een opleiding voor (baan)kansen biedt en wat een opleiding bijdraagt aan de ontdekking en optimalisering van talent is essentieel.

In het kader van het bieden van helderheid dienen de verschillen tussen wo en hbo-masters, en de opties die er zijn om hierin door te stromen, duidelijker te worden weergegeven. Hierbij dient de academische master in het wo een verdieping te zijn in het doen van wetenschappelijk onderzoek, en zal de professionele master aan de hogeschool een verbreding van de professionele ontplooiing dienen te verschaffen. In het kader van de BAMA-structuur moeten kruislingse overstappen mogelijk zijn en meer gestimuleerd worden. Daar waar studenten vanuit een hbo-bachelor naar een academische master willen doorstromen, dient een extra, vanuit de overheid gefinancierde voorbereiding te zijn.

De voorlichting over de te nemen routes (doorstroom, schakelen en switchen) moet duidelijker en eerlijker. De tendens waarin steeds meer studenten mikken op het 'hoogst haalbare' moet van de baan. Hierin ligt een grote verantwoordelijkheid voor de maatschappij, die zich ervan bewust moet zijn dat in ieder onderwijsvorm, in ieder talent en in ieder niveau waarde besloten ligt. Het verspreiden van dit ideaal dient in voorlichting en voorbereiding vanuit basisscholen, middelbare scholen en het mbo te worden opgepakt. Waardering van elk niveau en elk talent is de basis.

6. Creëer transparantie: monitor koopkracht studenten
De komende jaren zal de financiële positie van studenten

van zorgelijk niveau blijven. Om een stap te zetten naar een transparanter debat over dit thema, is het belangrijk dat de koopkrachtsituatie van studenten in kaart wordt gebracht. Er zijn meer dan 750.000 studerende Nederlanders, maar van hen is vrijwel niet bekend of de koopkracht stijgt of daalt. Studenten komen namelijk nauwelijks terug in de jaarlijkse koopkrachtramingen van het CPB. Ondanks dat blijkt dat de koopkracht van studenten de afgelopen jaren achteruit is gegaan, neemt het CPB huishoudens met een inkomen onder 63% van het netto wettelijk minimumloon niet mee in koopkrachtberekeningen. Studenten vallen daar in de meeste gevallen onder. De ramingen worden gebruikt door de regering om ervoor te zorgen dat er een relatief eerlijke verdeling is tussen verschillende inkomensgroepen als het gaat om koopkrachtstijging. Het is rechtvaardig om hierin ook studenten in mee te nemen.

7. Geef alle lenende studenten ieder jaar een leen-update
Het is goed om ieder jaar toegestuurd krijgen wat de te verwachten maandlast is bij het huidige leengedrag (ook wanneer het leenstelsel niet meer intact is), zodat studenten actiever bezig zijn met (hoeveel ze) lenen. Ook dient er uitsplitsing te zijn naar het prestatiebeursgedeelte en het leengedeelte. We krijgen namelijk vaak signalen dat studenten schrikken van de hoogte van hun studieschuld en in verwarring raken, omdat op de beginpagina in MijnDUO de totale studieschuld niet uitgesplitst wordt naar prestatiegedeelte en leengedeelte. DUO dient in alle communicatie het prestatie- en leengedeelte te splitsen.

8. Blijf inzetten op flexibiliteit
Student-ondernemers, student-bestuurders van (studenten) organisaties of studenten die zich middels een vrijwilligersproject of studie in het buitenland ontwikkelen. Het zijn veelvoorkomende activiteiten, die momenteel niet altijd omarmd worden door het vastliggende curriculum van opleidingen. Er zit speling in de keuzeruimte, maar collegegeld dient nog steeds per jaar betaald te worden. Het per vak betalen van collegegeld stelt studenten in staat om een curriculum naar eigen behoefte af te ronden. Naar aanleiding van het experiment flexstuderen, wat bij

Windesheim positief uitviel voor de toegankelijkheid van het onderwijs en het aantal uitvallende studenten, zal gekeken moeten worden welke stappen verder ondernomen moeten worden. Flexstuderende moet echter hand in hand gaan met een verhoogde inzet op gemeenschapsbinding, omdat dit belangrijk is voor het welzijn van studenten. De instelling moet hierbij doorlopend in gesprek zijn met studenten over de manieren van gemeenschapsbinding die passen bij de instelling en de studentpopulatie.

9. Integratie van extracurriculaire activiteiten in studieprogramma's

In navolging op flexibiliteit zouden onderwijsinstellingen extracurriculaire activiteiten meer moeten faciliteren en waarderen. Studenten ontwikkelen zich immers niet nadrukkelijk meer in de collegebanken, maar ook daarbuiten. In vergelijking tot tien á twintig jaar terug is dit een verschuiving waar universiteiten en hogescholen zich bewust van moet zijn, en die zij moeten faciliteren, omarmen en waarderen. Dit betekent dat er binnen curricula van universiteiten en hogescholen meer nadruk dient te komen op de verwevenheid tussen het theoretische en praktische leerproces van studenten, waar zij dat nodig achten. Dit gebeurt al met zogenaamde 'community points' op diverse hogescholen, maar dient verder uitgebreid te worden. Dit kan gerealiseerd worden door de erkenning en facilitering van extracurriculaire activiteiten, waar door deze vanzelfsprekend meer 'intercurriculair' worden. Hierbij is het van belang dat universiteiten en hogescholen aandacht hebben voor studenten (met een beperking of achterstand) die moeilijkheden ervaren in het vinden van een plek om zich buiten - ofwel binnen - het curriculum te ontwikkelen. Tevens dienen bepaalde opleidingen afstand te nemen van het idee dat meer dan één jaar 'uitloop' de kans op een honourstraject of masterstudie ontnemt.

4. Na het studeren

Het betreden van de arbeidsmarkt

Na het onderwijs komen studenten terecht op de arbeidsmarkt. Nederland profileert zich als een kenniseconomie, waar hoogopgeleide arbeidskrachten van grote waarde voor de economie en de maatschappij zijn. Wanneer zij de arbeidsmarkt betreden, is het van groot belang dat opgedane vaardigheden optimaal gebruikt en ingezet kunnen worden. Tevens dienen zij voldoende zekerheden te hebben, zoals een baan die aansluit op de kennis en ervaring die opgedaan is tijdens de studie. We zien nu alleen een paar beren op de weg.

Vandaag de dag is er op vele gebieden op de arbeidsmarkt grote vraag naar hoogopgeleiden; iets dat zich vanwege de vergrijzing alleen maar verder zal ontwikkelen in de toekomst. Wanneer we echter kijken naar de positie die studenten genieten na het onderwijs, zijn er nog een aantal stappen te zetten. Er zijn nog te veel alumni die niet goed genoeg voorbereid zijn op deze stap. Alumni schieten vaak te kort in de vereiste soft-skills. Daarnaast ervaren alumni veelal een matige aansluiting van hetgeen dat ze gedoceerd krijgen en waarmee ze aan de slag gaan in de eerste baan. Om de aansluiting, maar ook de begeleiding hierin te voorzien van een verbeterslag is het van belang dat alumni nog aanspraak kunnen maken op het careercenter, of een mentor. Op deze manier kunnen zij advies krijgen wanneer de overgang naar de arbeidsmarkt niet zo soepel verloopt als gewenst. Onderwijsinstellingen kunnen op basis van dossiers van hun studenten, maar ook op basis van arbeidsmarktinformatie, een helpende hand bieden in het zoekproces. Dan kunnen we daadwerkelijk spreken van maatwerk. Tevens dienen studenten bewust te zijn van welke skills zij hebben opgedaan, zodat de aansluiting op het werkveld vloeiender gaat.

Jonge arbeidskrachten zijn zoals gezegd enorm belangrijk voor de economie en samenleving. Maar ook blijkt dat zij kwetsbaar zijn. Een veelbesproken thema is dan ook de hoge werkdruk en bijkomende psychische klachten onder jonge werknemers. Het RIVM concludeerde in haar Toekomst Verkenning 2018 dat de druk op ons dagelijks

leven toe lijkt te nemen en zij noemde hierbij specifiek dat de prestatiedruk onder jongeren toeneemt. Zij gaf hierbij aan dat de arbeidsmarkt en verschillende toekomstige ontwikkelingen meer druk en stress kunnen veroorzaken. Het gaat hierbij bijvoorbeeld om het doorzetten van de 24-uurseconomie, de flexibilisering van arbeidsrelaties en de verregaande digitalisering. Competenties om mee te kunnen doen op de arbeidsmarkt veranderen en een leven lang leren wordt cruciaal. Uit grootschalig onderzoek van het CBS blijkt ook dat maar liefst 15,9% van de werkende Nederlanders burn-out verschijnselen vertoont. Denk hierbij aan slaapproblematiek, fysieke klachten als hoofd- en spierpijn, geheugenproblematiek, het overmatig ervaren van emoties als verdriet en angst, depressieklachten en concentratiestoornissen. Vooral de jongste groep werknemers tussen de 25 en 35 jaar - de zogenaamde 'millennials' - lopen een groot risico. Van deze groep werknemers geeft 19,5% aan regelmatig burn-out gerelateerde klachten te ervaren. Deze groep geeft in ditzelfde onderzoek aan meerdere malen per maand tot zelfs dagelijks uitgeput te zijn door werk. Iedereen moet zich beseffen dat dergelijke klachten tot een grote verspilling van talent kunnen leiden. Degelijke klachten hebben namelijk een enorme, soms terugkerende impact op de gezondheid. Hierdoor verwaarlozen we de inzet voor arbeidsmarkt of maatschappij.

Renteverhoging op (hogere) studieschulden en minder kans op hypotheek

De positie van ex-studenten is op twee punten ernstig verslechterd. Dit is op het gebied van de verhoogde studieschuld en op het gebied van hoe die studieschuld invloed heeft op het startersleven. De (nationale) studieschuld van afgestudeerden is inmiddels al boven de 11,2 miljard waar dat in 2009 nog maar 4,6 miljard was. Hierbij is het belangrijk om te realiseren dat dit bijna allemaal afgestudeerden met een basisbeurs zijn. De nationale studieschuld zal de komende jaren daarom fors oplopen, omdat dan de 'leenstelselstudenten' in de nationale studieschuld worden meegenomen. Nu al blijkt uit eigen berekeningen dat de totale studieschuld dan 21 miljard euro

bedraagt. Die studieschuld wordt om twee redenen een blok aan het been van studenten.

De eerste reden is dat studenten een steeds grotere studieschuld moeten terugbetalen, wat leidt tot een grotere schuldenpositie van ex-studenten. Ondanks dat de rente op studieschulden de afgelopen jaren laag was, betreft de studieschuld geen renteloze lening. De gemiddelde rente op studieschuld is rond de 1,86% per jaar en in 2008 was de rente bijvoorbeeld zelfs 4.17%, die 5 jaar lang werd betaald door een grote groep ex-studenten. Het Kabinet-Rutte III is voornemens de rente op studieleningen te verhogen zodat de rente gemiddeld per jaar met 0,78% zal stijgen, waardoor studenten gemiddeld 500 euro meer studieschuld opbouwen (een student betaalt al rente tijdens het lenen) en gemiddeld 5.000 euro meer rente gaat terugbetalen in de aflossingsperiode. Kortom, niet alleen de studieschuld wordt een groter blok aan het been van studenten, maar ook de rente die daar extra over wordt geheven maakt het nog erger. Desondanks verwacht het ministerie van OCW niet dat het leengedrag van studenten veranderd, en dat het wetsvoorstel er slechts is om de overheidsfinanciën te verbeteren. Maar deze renteverhoging op studieschulden kost studenten vijf keer zoveel dan de halvering van het wettelijk collegegeld: waar het Kabinet-Rutte II van PvdA en VVD samen met D66 en GroenLinks het sociaal leenstelsel invoerde en studenten 6.000 euro gemiddeld meer liet lenen, maakt het Kabinet-Rutte III het leenstelsel (nog) minder sociaal door studenten 500 euro meer studieschuld te laten opbouwen en 5.000 euro gemiddeld meer rentekosten over die studieschuld.

Het aantal starters dat een hypotheek krijgt, neemt gestaag af. Dit komt deels doordat sparen voor een hypotheek steeds belangrijker wordt en dat raakt starters die weinig spaargeld én een studieschuld hebben. Waar oudere mensen hun nieuwe hypotheek vaak deels financieren vanuit de overwaarde van hun vorige huis, hebben starters juist weinig startkapitaal. Ouders worden dus steeds belangrijker bij het financieren van een eerste huis en dit werkt grote kansenongelijkheid in de hand. Uit onderzoek van het ISO

bij de vijf grootste hypotheekverstrekkers blijkt dat een gemiddelde studieschuld van 21.000 euro leidt tot iets meer dan 25.000 euro minder hypotheek. Een ex-student is ook wettelijk verplicht om de studieschuld te melden bij een hypotheekaanvraag. Daarnaast zijn de kansen op de woningmarkt van ex-studenten met een studieschuld beperkt, omdat sparen steeds belangrijker wordt. Echter, studenten bouwen amper spaargeld op. Tevens omdat hun oorspronkelijke totale studieschuld als norm wordt meegenomen en niet de actuele studieschuld.

Aanbevelingen voor een betere aansluiting

1. Maak de rente op studieschulden aftrekbaar

Concrete maatregelen die hierbij onderzocht moeten worden zijn het aftrekbaar maken van de jaarlijkse rentelasten op studieschulden en het renteloos maken van studieschulden (zoals tot 1986 gebeurde). De centrale boodschap is: wanneer de positie van ex-studenten op financieel gebied versterkt wordt (hoogte studieschuld, hypotheekmogelijkheden), nemen de zorgen van huidig en aanstaande studenten af en vergroten we toegankelijkheid van het hoger onderwijs.

2. Faciliteer opdoen van vaardigheden en vragen van alumni

Belangrijk is dat carrièreperspectieven meer dienen opgenomen te worden in het curriculum. Zo kunnen vaardigheden opgenomen worden als onderdeel in de eindtermen van de opleiding. Hiermee sluiten we beter aan bij de opleiding. Tevens zouden studenten na het afstuderen nog een jaar (of twee) terecht moeten kunnen bij het carrière center van hun universiteit of hogeschool voor gesprek of advies aangaande het zoeken van een passende baan.

Het is belangrijk dat de studieschuld niet (te zwaar) wordt meegewogen bij een toekomstige hypotheek. Dat was immers de toezegging ten tijde van de invoering van het leenstelsel. Aan de ene kant verwijst het 'sociaal leenstelsel' volgens het ministerie van OCW naar de gunstige terugbetaalvoorwaarden. Ook is een studieschuld niet BKR-geregistreerd, omdat dit volgens minister Bussemaker

destijds de 'leenangst' zou vergroten. Aan de andere kant blijkt dat gunstiger terugbetalen (35 jaar, lagere maandlasten) ervoor zorgt dat studenten langer geen (volwaardige) hypotheek kunnen krijgen én blijkt dat de overheid de hypotheekaanvrager wijst op zijn wettelijke plicht om zijn of haar studieschuld wél te noemen bij de aanvraag van een hypotheek. Studenten wordt verteld 'gunstig' te kunnen lenen, maar lopen bij het kopen van een huis tegen een immense muur aan. Dat moet veranderen. Nu is de norm dat de oorspronkelijke studieschuld in plaats van de actuele studieschuld wordt meegenomen bij de hypotheekaanvraag. Banken dienen de actuele studieschuld mee te nemen, omdat het risico van afbetaling afneemt wanneer door de tijd heen afgelost wordt. Hierbij zou, in verschillende vormen, gekeken kunnen worden naar een wettelijke norm voor hypotheekverstrekkers.

5. Referenties

2. Voor het studeren

Trimbos Instituut, Universiteit Utrecht, Sociaal Cultureel Planbureau. (2017). HBSC 2017, Gezondheid en welzijn van jongeren in Nederland.

Trouw. (2017). De vele koppen van het studiestressmonster. <https://www.trouw.nl/samenleving/de-vele-koppen-van-het-studiestressmonster~a7661a111/>

Trimbos Instituut. (2018). Nederlandse jeugd nog steeds gelukkig, maar schooldruk neemt toe. <https://www.trimbos.nl/actueel/nieuws/bericht/nederlandse-jeugd-nog-steeds-gelukkig-maar-schooldruk-neemt-toe>

RIVM. (2018). Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2018, een gezond vooruitzicht.

<https://nos.nl/artikel/2252283-scholieren-gaan-later-studeren.html>

Student leent gemiddeld 490,- per maand. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2018/06/29/monitor-beleidsmaatregelen-2017-2018>

<https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2018/04/studenten-gaan-minder-op-kamers>

ResearchNed, Selectie bij opleidingen met een numerus fixus & de toegankelijkheid van het hoger onderwijs, juni 2018, blz. 5.

Inspectie van het Onderwijs, In- en doorstroommonitor 2008-2017: Toegang van studenten in het hoger onderwijs: wie wel en wie niet? P.15

Onderzoek IVHO: verwacht in september 2019

<https://www.scienceguide.nl/2019/01/collegegeldhalvering-trekt-vooralsnog-weinig-studenten-over-de-streep/>

Predicting Performance in Higher Education Using Proximal Predictors (2016). Niessen, Meijer & Tendeiro, PLoS ONE.

Kantel de selectie in het hoger onderwijs (2017). Visser, ScienceGuide.

3. Tijdens het studeren

Panteia (2018), Studies door instellingen naar het bindend studieadvies: een inventarisatie

<https://www.nrc.nl/nieuws/2016/08/28/studiekosten-onderzoek-koopkracht-van-studenten-neemt-af-4034060-a1518354>

<https://www.telegraaf.nl/nieuws/2582923/jongeren-cda-student-gaat-erop-achteruit?>

<https://nos.nl/artikel/2269421-lenende-studenten-hebben-stress-door-studieschuld.html>

<https://www.nibud.nl/consumenten/wat-kost-studeren/>

<https://radar.avrotros.nl/nieuws/item/gemiddelde-studentenkamer-meer-dan-400-euro/>

<https://www.cpb.nl/sites/default/files/publicaties/download/cpb-notitie-22mei2014-gemiddelde-aflossing-en-inkomenseffecten-sociaal-leenstelsel.pdf>

<http://www.iso.nl/stagemeldpunt>

Bureau Bartels B.V. (2018). Stages na afstuderen.

J. Dopmeijer. (2018). Factsheet Onderzoek Studieklimaat, Gezondheid en Studiesucces 2017. http://www.iso.nl/website/wp-content/uploads/2018/04/Factsheet_Onderzoek_Studieklimaat_april2018.pdf.

Volkskrant. (2018). Studenten bezwijken psychisch onder de prestatiedruk. <https://www.volkskrant.nl/nieuws-achtergrond/studenten-bezwijken-psychisch-onder-prestatiedruk-de-psychologen-zijn-niet-aan-te-slepen~b4246d57/>

Raad voor Volksgezondheid en Samenleving. (2018). Over Bezorgd, maatschappelijke verwachtingen en mentale druk onder jongvolwassenen essay. file:///C:/Users/SirraAlofs/Downloads/RVS_essay_Over_bezorgd_Maatschappelijke_verwachtingen_en_mentale_druk_onder_jongvolwassenen.pdf

Motivaction research and strategy. (2019). Impact van het leenstelsel op welbevinden van studenten. <http://www.iso.nl/website/wp-content/uploads/2019/01/Onderzoek-Impact-leenstelsel-op-welbevinden-studenten-Motivaction-definitief.pdf>

4. Na het studeren

RIVM. (2018). Volksgezondheid Toekomst Verkenning 2018, een gezond vooruitzicht

CBS & TNO. (2015). Een op de zeven werknemers heeft burn-outklachten. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2015/47/cbs-en-tno-een-op-de-zeven-werknemers-heeft-burn-outklachten>

Youngworks. (2018). Burn-outs onder Young Professionals. <https://www.youngworks.nl/burn-outs-onder-young-professionals/>

<https://nos.nl/artikel/2248123-nationale-studieschuld-stijgt-verder-nu-11-2-miljard-euro.html>

<http://www.nationalestudieschuld.nl/>

<https://duo.nl/particulier/studieschuld-terugbetalen/rente.jsp>

https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20180903/memorie_van_toelichting/document3/f=/vkribanlhza.pdf

<https://www.ad.nl/politiek/minister-studieschuld-kan-met-5000-euro-stijgen-door-renteverhoging~a1069c07/>

<https://nos.nl/artikel/2240659-minder-starters-doen-hypotheekaanvraag-omdat-huizen-steeds-duurder-worden.html>

<https://nos.nl/artikel/2226001-ouders-vaker-dan-vroeger-onmisbaar-bij-aankoop-eerste-huis.html>

<https://nos.nl/artikel/2247712-studieschuld-obstakel-bij-aanvragen-hypotheek.html>